7 Infheistíocht an Stáit in eastát na scoileanna a chosaint

7.1 Tá freagracht fhoriomlán ar an Roinn Oideachais (an Roinn) as eastát na scoileanna in Éirinn ina bhfuil díreach faoi bhun 4,000 scoil a fhreastalaíonn ar níos mó ná 963,000 dalta.Tacaíonn Aonad Pleanála agus Tógála na Roinne le forbairt agus soláthar eastát na scoileanna.

7.2 Leagtar amach i bhFíor 7.1 forléargas ar thionscadail mhórscála a cuireadh i gcrích agus a soláthraíodh sa tréimhse idir 2018 agus 2023. Bhí beagán níos mó ná leath (55%) de na tionscadail mhórscála a cuireadh i gcrích sa tréimhse seo ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Stáit.[1] Bhí an 45% eile de na tionscadail mhórscála a cuireadh i gcrích ar láithreáin atá faoi úinéireacht agus faoi rialú ag pátrúin/iontaobhaithe scoile.[2] Tháinig laghdú ar sholáthar scoile sa tréimhse 2020 – 2022 mar thoradh ar chur isteach COVID-19, agus cé gur tháinig méadú air arís in 2023, níor fhill sé ar an leibhéal a bhí ann roimh COVID-19.

Fíor 7.1 Tionscadail mhórscála a soláthraíodh sa tréimhse 2018 – 2023

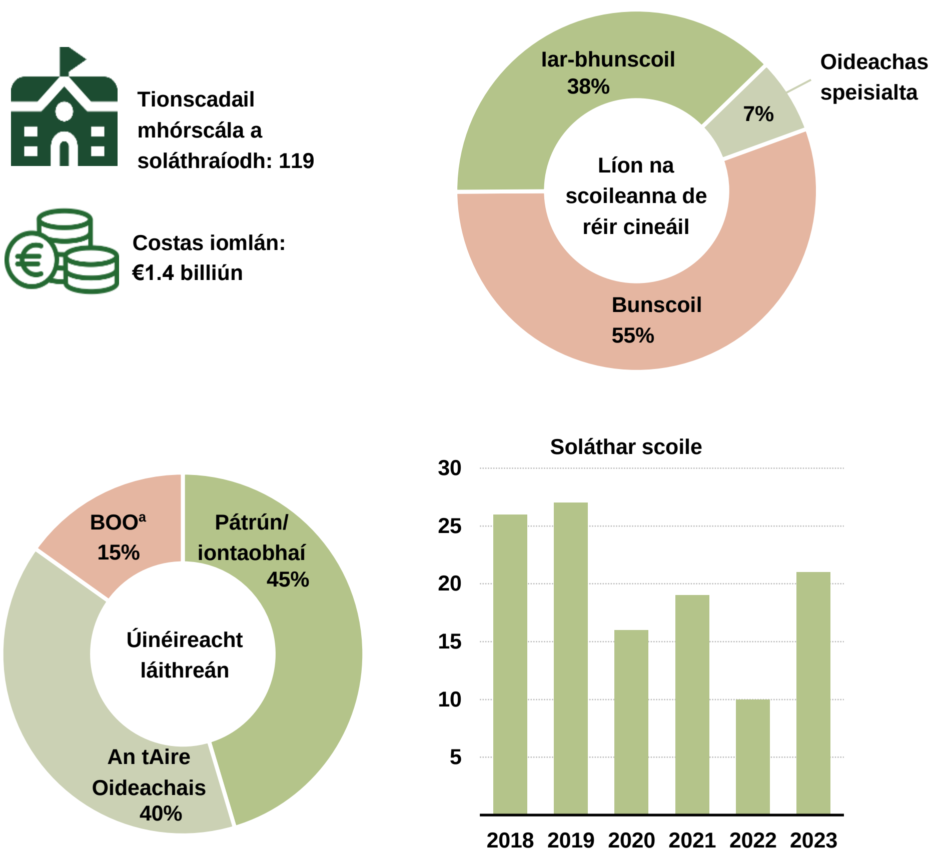

Foinse: An Roinn Oideachais. Anailís ag Oifig an Ard-Reachtaire Cuntas agus Ciste.

Nóta: a Is údaráis oideachais reachtúla iad Boird Oideachais agus Oiliúna (BOOnna) a bhfuil freagracht orthu as oideachas agus oiliúint, obair óige agus raon feidhmeanna reachtúla eile.

1 Scoileanna boird oideachais agus oiliúna (BOO) san áireamh. Cé nach leis an Aire Oideachais (an tAire) na scoileanna/láithreáin BOO, ní féidir leis an BOO talamh agus foirgnimh a cheannach nó a dhiúscairt gan cead i scríbhinn ón Aire.

2 Le linn na tréimhse céanna sin críochnaíodh 1,103 tionscadal scoile ar scála níos lú a chuir acmhainn bhreise ar fáil.

7.3 Déanann an t-imscrúdú seo an méid seo a leanas

- féachtar lena fháil amach an bhfuil cosaintí leordhóthanacha i bhfeidhm chun infheistíocht an Stáit in eastát na scoileanna a chosaint
- déantar breithniú ar an gcóir chuntasaíochta reatha a chuireann an Roinn ar mhaoine scoile
- déantar tuairiscí ar an dul chun cinn atá déanta ag an Roinn maidir le moltaí roimhe seo faoi bhainistíocht eastát na scoileanna a chur i bhfeidhm.[1]

7.4 Rinne an fhoireann imscrúdaithe athbhreithniú ar dhoiciméid ábhartha agus chuaigh siad i dteagmháil go díreach le hoifigigh na Roinne agus le hoifigigh Oifig an Phríomh-Aturnae Stáit (OPAS) le linn an imscrúdaithe seo.

Infheistíocht stáit in eastát scoile 2014 – 2023

7.5 Cuireann an Roinn maoiniú caipitil ar fáil do scoileanna nach n-íocann táillí. Infheistíodh díreach os cionn €7 mbilliún in eastát na scoileanna sa tréimhse deich mbliana go dtí deireadh 2023. Áiríodh leis an infheistíocht sin

- €3.41 billiún ar mhórthionscadail chaipitil (i.e. scoileanna nua a thógáil agus síntí scoile ar mhórscála), agus
- €318 milliún ar cheannacháin ar an láithreán.

Baineann an t-iarmhéid €3.29 billiún le tionscadail ar mhionscála lena soláthraítear acmhainneacht bhreise agus mionoibreacha/oibreacha 'samhraidh'/éigeandála.

7.6 I bhFíor 7.2, tugtar miondealú ar chaiteachas ar mhórthionscadail chaipitil mar aon le costais éadála láithreáin thar an tréimhse deich mbliana seo.

Fíor 7.2 Caiteachas tionscadal caipitil agus costais éadála láithreáin 2014 – 2023

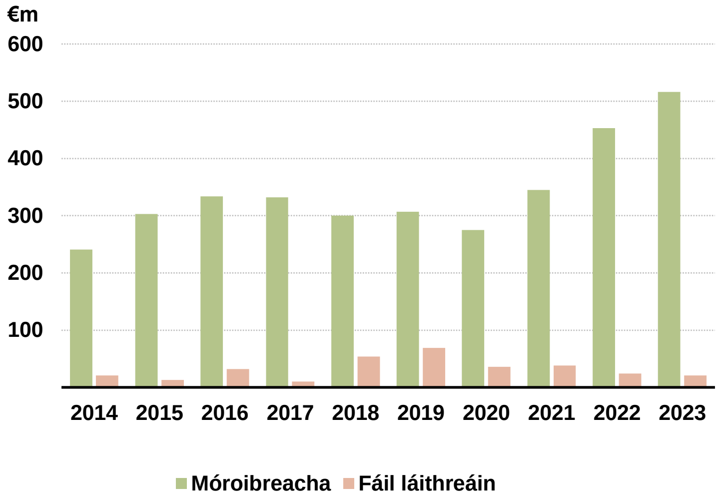

Foinse: An Roinn Oideachais

1 Tuarascáil ar Chuntais na Seirbhísí Poiblí 2019, caibidil 8, Bainistíocht eastát na scoileanna.

Úinéireacht eastát na scoileanna

7.7 Is féidir úinéireacht na láithreáin ar a bhfuil scoileanna lonnaithe a mhiondealú i dtrí phríomhchatagóir — faoi úinéireacht an Aire; atá faoi úinéireacht boird oideachais agus oiliúna (BOO); agus atá faoi úinéireacht an phatrúin/iontaobhaí (féach ar Fíor 7.3).

Fíor 7.3 Úinéireacht láithreáin amhail an 31 Nollaig 2023

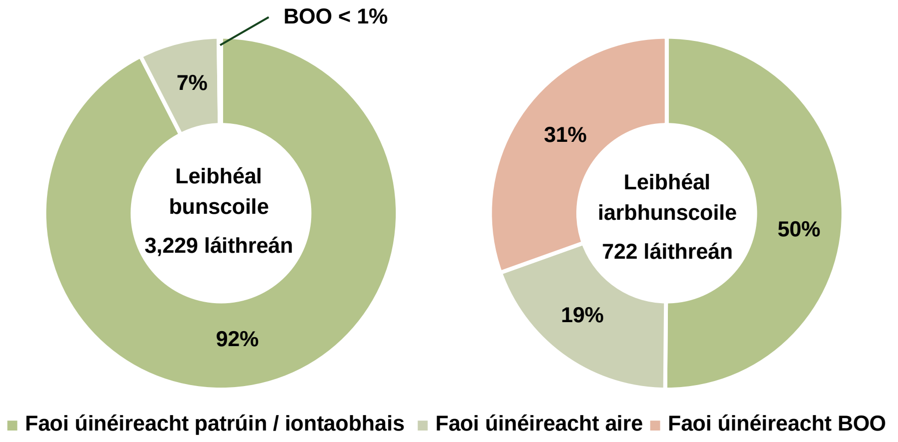

Foinse: An Roinn Oideachais

Nóta: a Ceartúchán: Níor taifeadadh líon na láithreán scoile agus na gcéatadán don leibhéal iar-bhunscoile i gceart sa tuarascáil a foilsíodh i dtosach agus tugadh cothrom le dáta anois iad.

7.8 Go stairiúil, bhí an Roinn ag brath go mór ar chomhlachtaí pátrúin, ar nós údaráis eaglaise, chun láithreán a sholáthar inar tógadh scoileanna. Is ionann scoileanna atá lonnaithe ar láithreáin faoi úinéireacht pátrúin agus formhór eastát na scoileanna faoi láthair. D'athraigh an Roinn an beartas seo in 1999 — ó shin i leith, nuair atá láithreán nua ag teastáil do scoil bheartaithe, déanann an Roinn iarrachtaí chun an láithreán a cheannach. Mar sin féin, is féidir scoileanna nua a thógáil fós ar láithreáin faoi úinéireacht pátrúin.

7.9 Tá pátrún ag gach scoil in eastát na scoileanna, beag beann ar úinéireacht.[1] Is é an pátrún an comhlacht a bhunaíonn agus a fheidhmíonn an scoil, agus tá sé freagrach as spiorad agus éiteas saintréitheach na scoile. Mar a cheanglaítear leis an Acht Oideachais, 1998 (an tAcht), coinníonn an Roinn clár pátrúin.

7.10 Tugann an tAcht bonn reachtúil do ról an phátrúin agus leagann sé amach na rialacha chun a chinneadh cé hiad an pátrún agus conas ba chóir dóibh oibriú. Féadfaidh an pátrún an scoil a bhainistiú go pearsanta nó féadfaidh siad bord bainistíochta a cheapadh chun an scoil a bhainistiú thar ceann an phátrúin. Faoin Acht, tá sé de cheart ag an bpátrún an bord a chur as oifig faoi réir thoiliú an Aire agus bainistíocht na scoile a ghlacadh chuige féin nó bord eile a cheapadh. I gcás bord a bheith díscaoilte, agus faoi réir cheadú an Aire, féadfaidh an pátrún bainisteoir aonair a cheapadh. Sainmhínítear pátrún scoile in alt 8 den Acht mar

- an duine atá aitheanta ag an Aire mar phátrún bunscoile
- na daoine atá ceaptha mar iontaobhaithe nó mar bhord gobharnóirí iar-bhunscoile, agus, i gcás nach mbeidh aon iontaobhaithe den sórt sin ná aon bhord den sórt sin ann, úinéir na scoile sin
- in aon chás seachas an cás dá bhforáiltear thuas, an duine a d'iarr aitheantas do scoil aitheanta, nó ainmnitheach de chuid duine den sórt sin.

1 D'fhéadfadh easpag deoise a bheith ina phátrún scoile, ach d'fhéadfadh úinéireacht na scoile a bheith ag an deoise, ag iontaobhas an phobail nó ag comhlacht iontaobhais Caitliceach.

Leas an Stáit a chosaint

7.11 Mar gheall ar an infheistíocht shuntasach in eastát na scoileanna san am a chuaigh thart agus an infheistíocht shuntasach atá fós á déanamh ar láithreáin ar le pátrúin/iontaobhaithe (neamhstáit) iad, tá sé ríthábhachtach don Roinn a chinntiú go bhfuil comhaontuithe láidre dlí i bhfeidhm chun infheistíocht an Stáit a chosaint go leordhóthanach. I dtuarascáil scrúdaithe roimhe seo, a foilsíodh i mí Mheán Fómhair 2020, fuarthas amach nach raibh comhaontuithe dlíthiúla foirmiúla i bhfeidhm i leith líon suntasach scoileanna.[1] Dúirt an Roinn go raibh obair fós ar siúl, ó mhí Mheán Fómhair 2020 ar aghaidh, chun an cás sin a réitigh, agus

- Maidir le láithreáin atá faoi úinéireacht pátrúin, bhí dintiúir muirir agus cúnant á ullmhú thar ceann na Roinne ag OPAS. Chun cur i bhfeidhm éifeachtach agus éifeachtúil a chinntiú, bhí an Roinn ag fiosrú an féidir próiseas iarratais comhiomlán a cheapadh chun an gníomhas a chur i bhfeidhm ag pátrún scoile do ghrúpa scoileanna seachas ag scoileanna aonair.
- Maidir le láithreáin ar leis an Aire iad, bhí an Roinn ag obair le pátrúin scoile agus leis an OPAS chun léasanna scoile a chur i bhfeidhm.

Scoileanna a tógadh ar láithreán atá faoi úinéireacht pátrúin/iontaobhaithe — 85%

7.12 San am a chuaigh thart, chuir an Roinn maoiniú ar fáil do phátrúin chun scoileanna a thógáil, agus chuir an comhlacht pátrúin céatadán de na costais, ar a dtugtar an ‘ranníocaíocht áitiúil’, ar fáil.[2] Bhí ranníocaíocht riachtanach do chostais tógála ag ráta 15% do bhunscoileanna agus 10% d'iar-bhunscoileanna. Cuireadh deireadh leis an mbeartas ‘ranníocaíocht áitiúil’ in 2010. Ó 2010 i leith, críochnaíodh 482 tógáil scoile nua nó síneadh ar scála mór agus bhí os cionn leath (53%) ar láithreáin atá faoi úinéireacht pátrúin gan gá le ranníocaíocht áitiúil ó na pátrúin.

Léas muirir

7.13 Cuireann an Roinn léas muirir i bhfeidhm le pátrún/iontaobhaí na scoile chun infheistíocht an Aire a dhaingniú i scoileanna atá tógtha ar láithreáin ar le pátrúin/iontaobhaithe iad. Is comhaontú dlíthiúil idir na páirtithe é an léas muirearaithe agus de ghnáth bíonn na clásail seo a leanas ann:

- méid an mhaoinithe arna sholáthar ag an Roinn agus ranníocaíocht áitiúil an phátrúin, más ann
- coinníoll nach mór scoil a chothabháil ar áitreabh na scoile le linn théarma an léasa
- ceanglais ar phátrúin/iontaobhaithe cloí le rialacháin, úsáidí, coinníollacha agus cuspóirí uile an léasa
- téarmaí maidir le hinfheistíocht an Aire a aisíoc (agus aon infheistíocht sa todhchaí i bhfeabhsuithe ar an scoil), mura gcloítear le téarmaí an léasa.

Cur chuige nua — gníomhas cúnaint agus muirir

7.14 In 2004, fuair an Roinn comhairle ón OPAS go mbeadh gníomhas cúnaint agus muirir (gníomhas) ina shásra níos oiriúnaí chun suim an Aire a dhaingniú i scoileanna atá tógtha ar láithreáin faoi úinéireacht pátrúin. Leagfaí amach sa ghníomhas na téarmaí agus na coinníollacha a bhaineann le húsáid fhoirgnimh agus shaoráidí na scoile, agus chinnteofaí go mbeadh an úsáid i gcomhréir leis an Acht Oideachais, 1998 agus le haon rialacha, rialacháin agus treoracha a d'eisigh an tAire ina dhiaidh sin.

1 Tuarascáil ar Chuntais na Seirbhísí Poiblí 2019, caibidil 8, *Bainistíocht eastát na scoileanna*.

2 D’fhéadfadh go gciallódh an téarma ‘patrún’ freisin na hiontaobhaithe nó an bord bainistíochta atá ag feidhmiú thar ceann an phátrúin. Is idir an tAire agus an pátrún/iontaobhaithe atá an comhaontú dlíthiúil, ach is é an bord bainistíochta a bhainistíonn an t-airgead deontais a chuireann an Roinn ar fáil agus a thugann cuntas air.

7.15 Sholáthair an Roinn amlíne rannpháirtíochta leis na grúpaí ionadaíocha pátrúin is mó maidir le forbairt fhormáid an ghníomhais. Cé go raibh caidreamh fada ann leis na pátrúin, níl an gníomhas tugtha chun críche ná curtha i bhfeidhm go fóill.

7.16 I mí Lúnasa 2021, chuir an Roinn an dréachtghníomhas tosaigh ar ais chuig OPAS le barúlacha le haghaidh athbhreithnithe agus comhairle lena gcuimsítear socruithe maidir le réiteach díospóidí. Thug an OPAS comhairle agus an dréachtghníomhas athbhreithnithe.

7.17 Dúirt an OPAS gur lorg agus go bhfuair an Roinn a comhairle maidir le máistir-chomhaontú beartaithe idir an tAire agus pátrúin i dtaca le scoileanna faoi úinéireacht pátrúin. Chuir an OPAS dréacht oibre de mháistir-chomhaontú ar fáil. Leanann an OPAS agus an Roinn de bheith rannpháirteach chun aghaidh a thabhairt ar an gcreat dlíthiúil cuí chun leas an Aire a chinntiú.

7.18 Sheol an Roinn dréachtghníomhas beartaithe chuig na grúpaí pátrúin is mó ar láithreáin nach bhfuil faoi úinéireacht Aire i mí Dheireadh Fómhair 2022. Fuarthas barúlacha ó na grúpaí pátrúin go luath in 2023 agus mar thoradh air sin bhí tuilleadh rannpháirtíochta ann agus rinneadh athdhréachtú ar an ngníomhas ina dhiaidh sin. Tá sé ráite ag an Roinn gur comhaontaíodh téarmaí an ghníomhais i bprionsabal i mí an Mheithimh 2024 leis na grúpaí pátrúin, ach tá sí ag fanacht le tuilleadh tuairimí ó na grúpaí. Tá an Roinn ag súil anois go mbeidh formáid an ghníomhais réidh le síniú na n-ionadaithe pátrúin go léir roimh dheireadh 2024. Dúirt an OPAS gurb é sin an bealach freisin a bhfuil sé tiomanta oibriú i dtreo, faoi réir

- aghaidh a thabhairt go leordhóthanach le treoracha ábhartha ar na ceisteanna dlí agus na hábhair imní atá fós gan réiteach agus
- an luas ag a dtugann pátrúin aghaidh ar chúrsaí.

Criosú na n-údarás áitiúil le haghaidh úsáid oideachasúil

7.19 Tá sainchúram reachtúil ar an Roinn faoin Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000 agus measann sí gur sásra é sin chun leas an Aire a chosaint. Ceanglaítear ar údaráis áitiúla fógra a sheoladh chuig an Roinn faoi dhréachtphleananna forbartha maidir le hullmhú agus tabhairt chun críche pleananna forbartha. Tá sé mar fhócas ag an Roinn a chinntiú go gcosnaítear criosuithe na láithreáin scoile atá ann cheana le haghaidh úsáid oideachasúil agus freisin go n-aithnítear an riachtanas maidir le láithreáin scoile nua agus go gcuirtear in áirithe iad le haghaidh úsáid amach anseo. Cuireann sé seo srian le húsáid láithreáin chun aon chríche seachas úsáid i bhfoirm éigin oideachais. Mar sin féin, d’fhéadfadh an t-údarás áitiúil criosuithe a athrú.

Scoileanna a tógadh ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire — 9%

7.20 Dúirt an Roinn, nuair a bheidh tionscadal tógála/sínidh scoile curtha i gcrích ar láithreán atá faoi úinéireacht an Aire, go n-aistreofar bainistiú na scoile chuig an gcomhlacht ábhartha pátrúin, ach coinneoidh an tAire úinéireacht na scoile.

7.21 Go stairiúil, níor chuir an Roinn comhaontuithe léasa foirmiúla i bhfeidhm leis an bpátrún nuair a bhíonn scoil lonnaithe ar láithreán atá faoi úinéireacht an Aire. Is é tuairim na Roinne go bhfuil an riosca don Aire íseal toisc gur leis an Aire an láithreán ar a bhfuil an scoil tógtha. D’ainneoin an seasamh sin, tá tús curtha ag an Roinn le socrú foirmiúil léasa scoile a chur i bhfeidhm chun cosaint leasanna an Aire a neartú.

Léas nua scoile

7.22 Tar éis teagmháil a dhéanamh le hionadaithe pátrúin, forbraíodh agus aontaíodh cineál nua léasa scoile (an léas) i mí Lúnasa 2019. Leagtar amach sa teimpléad léasa na téarmaí agus na coinníollacha a bhaineann le foirgnimh agus saoráidí scoile a léasú do phátrún, ag cinntiú go bhfuil an úsáid i gcomhréir leis an Acht Oideachais, 1998 agus le haon rialacha, rialacháin agus treoracha ina dhiaidh sin arna n-eisiúint ag an Aire.

7.23 Luaitear sa teimpléad léasa gur cheannaigh an tAire na tailte as cistí arna soláthar ag an Oireachtas agus go bhfuil sé cláraithe mar lánúinéir le teideal iomlán an áitribh 'dhíobháilte'.[1] Tá na príomhthéarmaí seo a leanas ann freisin.

- Ní mór don phátrún a chomhaontú nach n-úsáidfear an t-áitreabh forléasta chun aon chríocha eile ach amháin le toiliú i scríbhinn roimh ré ón Aire.
- Ní mór don phátrún comhaontú gan seilbh nó áitiú an áitribh fhorléasta a shannadh, a aistriú, a fholigean, a mhorgáistiú, a mhuirearú, scaradh leis, nó é a roinnt, gan toiliú i scríbhinn a fháil ar dtús ón Aire.
- Ní mór don phátrún aontú go dtabharfaidh sé suas go ciúin an t-áitreabh atá forléasta, lena n-áirítear aon fhoirgnimh a tógadh i rith théarma an léasa ag deireadh an téarma nó níos luaithe mura bhfuil an t-áitreabh atá forléasta ag teastáil a thuilleadh chun críocha oideachais.
- Is é 40 bliain an téarma léasa.

7.24 Tá treoracha eisithe ag an Roinn don OPAS chun an teimpléad nua léasa a chur i bhfeidhm agus pátrúin na 19 scoil nua curtha i gcrích ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire idir Eanáir 2021 agus Nollaig 2023. Ar leithligh, tá obair fós ar siúl chun léasanna a chur i bhfeidhm maidir le foirgnimh scoile a críochnaíodh sna blianta roimhe seo ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire agus atá faoi smacht na bpátrún. Dúirt an Roinn, amhail ag deireadh mhí Iúil 2024, gur seoladh treoracha maidir le 105 léas san iomlán chuig OPAS. Mar sin féin, ní raibh ach ceithre léas sínithe agus críochnaithe faoin dáta sin.

7.25 Dúirt an OPAS go raibh sé ag obair go dlúth leis an Roinn chun rolladh amach ordúil agus éifeachtach an chomhaontaithe léasa nua a phleanáil, agus go ndéanann sé cleachtadh triáise ar na treoracha léasa a fhaigheann sé. Dúirt an Oifig gur aontaigh sí leis an Roinn go dtabharfaí tús áite do scoileanna aon-láithreáin d'fhonn an tarraingt is fearr a fháil don Roinn.

Scoileanna a tógadh ar láithreáin atá faoi BOO — 6%

7.26 Braitheann an Roinn ar chaidrimh reachtúla agus rialachais idir an tAire agus BOOnna chun spéis an Aire a chinntiú i scoileanna atá lonnaithe ar láithreáin atá faoi úinéireacht BOO. Luaitear i mír 8.19 den *Chód Cleachtais maidir le Rialachas na mBord Oideachais agus Oiliúna*, 'nach féidir le BOO dul ar aghaidh chun talamh, foirgnimh nó sócmhainní ábhartha eile a cheannach nó a dhiúscairt gan cead foirmiúil scríofa a fháil ón Aire Oideachais.'

1 Is éard atá san áitreabh 'díothaithe' ná an spás nó an mhaoin a ligtear ar cíos le tionónta faoi chomhaontú léasa. I gcomhthéacs úinéireacht maoine léasaí, ciallaíonn sé an mhaoin is féidir le sealbhóir an léasa a úsáid agus a áitiú.

Rialú agus bainistíocht eastát na scoileanna

7.27 Is iondúil go ndéanann bord bainistíochta (an bord) scoil a bhainistiú thar ceann an phátrúin, beag beann ar úinéireacht an láithreáin. D'fhéadfadh roinnt scoileanna a bheith faoina bpátrúnacht ag pátrúin scoile, agus de ghnáth ceapann siad bord ar leithligh do gach scoil. Ceanglaítear ar an bpátrún ar an mbord seasamh le héiteas na scoile agus tá sé freagrach don phátrún agus don Aire araon. Tá príomhoide na scoile freagrach as bainistiú na scoile ó lá go lá.

7.28 Ní mór do bhord bunscoile cloí leis na riachtanais rialachais mar atá leagtha amach i lámhleabhair arna bhfoilsiú ag an Roinn.[1] Ní mór d'iarbhunscoileanna cloí lena n-ionstraimí dlí agus lena n-airteagail bhainistíochta. Ní mór do scoileanna BOO cloí le forálacha reachtacha amhail an tAcht um Boird Oideachais agus Oiliúna, 2013.

7.29 Tá feidhmeanna an bhoird leagtha amach in alt 15 den Acht Oideachais, 1998. Tá dualgas reachtúil ar Bhoird a chinntiú go bhfuil córais agus nósanna imeachta cuí i bhfeidhm lena chinntiú go ndéantar acmhainní scoile (lena n-áirítear deontais, soláthar foirne agus acmhainní eile) a bhainistiú go cuí, go héifeachtúil agus ar bhealach a fhorálann do chuntasacht chuí do na páirtithe ábhartha. Luaitear freisin in alt 15 den Acht "Chun amhras a sheachaint, ní thabharfaidh aon ní san Acht seo, ná ní mheasfar go dtabharfaidh aon ní san Acht seo, aon cheart don bhord ar thalamh agus ar fhoirgnimh na scoile a bhfuil an bord sin freagrach astu, ná aon leas iontu".

7.30 Luaitear in alt 17.4 den *Lámhleabhar Rialachais do Bhunscoileanna 2023-2027* nach ndéanfaidh an bord aon athrú, síneadh ná athsholáthar ar fhoirgneamh agus/nó ar thailte na scoile mura mbeidh sé ceadaithe i scríbhinn ag an bpátrún agus ag na hiontaobhaithe araon (i scoileanna ina bhfuil iontaobhaithe).[2] Mar sin féin,

- tá an t-údarás ag an mbord conarthaí a shíniú le conraitheoirí le haghaidh oibreacha ar láithreán na scoile
- féadfaidh siad iarratas a dhéanamh ar an Roinn freisin le haghaidh oibreacha éigeandála nó oibreacha samhraidh don scoil
- tá sé de dhualgas orthu dul i gcomhairle leis an bpátrún agus é a choinneáil ar an eolas faoi chinntí agus faoi thograí an bhoird.

7.31 Luaitear in alt 24 den Acht gurb é an bord fostóir na foirne teagaisc agus tacaíochta atá ag obair sa scoil freisin.

Comhaontuithe dlíthiúla a bhainistiú

7.32 Roimh mhí Eanáir 2024, ní raibh clár láraithe léasanna i bhfeidhm ag an Roinn chun na comhaontuithe léasa muirearaithe le comhlachtaí pátrúin ar láithreáin faoi úinéireacht pátrúin a thaifeadadh agus a bhainistiú. Thug an Roinn clár isteach i mí Eanáir 2024 ina raibh faisnéis faoi gach léas muirir atá i seilbh na Roinne. Áirítear sa chlár seo faisnéis maidir le tús, fad agus deireadh léasanna. Rinne an fhoireann imscrúdaithe athbhreithniú ar an gclár agus thug siad faoi deara gur sannadh ceann de na catagóirí seo a leanas do gach scoil:

- léas ann
- fianaise ar léas[3]
- níl léas ann.

1 *Lámhleabhar Rialachais do Bhunscoileanna 2023-2027*, An Roinn Oideachais, Meán Fómhair 2023.

2 Go ginearálta, is iad na hiontaobhaithe — a ainmníonn na pátrúin de ghnáth — na daoine is páirtithe i léas áitreabh na scoile. D'fhéadfadh nach mbeadh iontaobhaithe ar bith ag roinnt scoileanna e.g. i gcásanna ina bhfuil áitreabh na scoile faoi úinéireacht dhíreach phátrún na scoile.

3 Ciallaíonn 'fianaise ar léas' cé nach bhfuil aon léas fisiceach sa chomhad scoile ábhartha 'cruachóipe', go bhfuil roinnt fianaise ann gurb ann/go raibh ann dó. Féadfaidh sé gur baineadh an léas agus gur cuireadh ar aghaidh chuig tríú páirtí é e.g. OPAS, aturnae an phátrúin.

7.33 Sainaithníodh roinnt easnamh in athbhreithniú a rinne an fhoireann imscrúdaithe ar na hiontrálacha ar an gclár, lena n-áirítear an méid seo a leanas.

- Iontrálacha iolracha do na scoileanna céanna.
- Thart ar 6,600 iontráil do 3,364 scoil faoi úinéireacht pátrúin.
- Iontrálacha iomadúla inar taifeadadh ‘fianaise ar léas’ ach gan aon dáta tosaigh ná dáta deiridh an léasa agus gan aon léiriú ar an áit a bhfuil an léas ar seilbh faoi láthair.
- Cásanna ina dtugtar léasanna faoi deara mar léasanna reatha ach nach ndéantar aon dáta deiridh a thaifeadadh. Dúirt an Roinn go bhféadfadh sé seo tarlú nuair nach féidir an dáta deiridh ar dhoiciméad léasa a léamh mar gheall ar aois an doiciméid.

7.34 Tugadh faoi deara freisin go bhfuil líon suntasach léasanna imithe i léig. Sna cásanna seo, toisc go bhfuil an léas imithe in éag, tá deireadh le leas an Aire sna scoileanna seo freisin. Go bunúsach, níl aon cheanglas reatha ar an bpátrún scoil a chothabháil ar an láithreán.

7.35 Dúirt an Roinn go ndéanfaidh an máistir-chomhaontú nua (gníomhas cúnaint) bainistíocht léasa níos éifeachtúla toisc go mbeidh níos lú comhaontuithe léasa i bhfeidhm mar thoradh ar an gcur chuige comhiomlán.

7.36 Coinníonn Aonad Pleanála agus Tógála na Roinne clár scoileanna ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire agus atá á úsáid mar bhonn chun an léas scoile nua a chur i bhfeidhm ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire.

Leas an Aire i láithreáin faoi úinéireacht pátrúin a thabhairt suas

7.37 I gcás ina bhfuil léas muirir i bhfeidhm agus cothrom le dáta ar láithreán atá faoi úinéireacht pátrúin, is féidir leis an bpátrún a iarraidh go mbainfear leas an Aire sa láithreán trína iarraidh go ngéillfear an léas muirearaithe. Is féidir leis an bpátrún aon rud is mian leo a dhéanamh leis an maoin ansin.

7.38 D’fhéadfadh sé gur mian leis an bpátrún leas an Aire a bhaint de chuid den mhaoin amháin agus d’fhéadfadh géilleadh páirteach an léasa muirearaithe a bheith mar thoradh air sin. Agus é ag déileáil le géilleadh, tá leas an Aire san airgead atá infheistithe ag an Stát le linn ré an léasa.

7.39 Má tá léas muirir imithe in éag, tá leas an Aire imithe in éag agus níl aon cheanglas ar an bpátrún géilleadh a lorg. I gcás ina bhfuil léas muirir cothrom le dáta, féadfaidh an tAire a iarraidh go n-aisíocfar an t-airgead deontais a cuireadh ar fáil don phátrún. Go ginearálta, sa chás go mbaineann togra le tithíocht shóisialta nó le húsáid an phobail ar an láithreán, féadfaidh an Roinn cinneadh a dhéanamh gan airgead deontais a fháil ar ais. Mar sin féin, má tá an mhaoin lasmuigh d'úinéireacht Aireachta ó thaobh dlí de, tá úsáid deiridh na maoine lasmuigh de rialú na Roinne freisin.

7.40 Tá méid na haisíocaíochta pro rata bunaithe ar fhad an léasa muirir, lúide an líon blianta atá caite ar an léas. Ríomhtar an méid bunaithe ar na figiúirí bunaidh ar an léas muirearaithe, agus níl sé innéacsnasctha.

7.41 Cuireadh 16 ghéilleadh nó géilleadh páirteach i gcrích ó 2018. Lorgaíodh aisíocaíocht i gceithre cinn de na 16 chás agus fuair an t-airgead beagán faoi bhun €53,000 san iomlán. Bhain na géilleadh eile le ceartúcháin teorann nó le húsáid an phobail. Tá 68 n-iarraidh ghníomhacha ar ghéilleadh nó ar ghéilleadh i mbun oibre faoi láthair.

Sampla de scoileanna

7.42 Roghnaíodh sampla de 15 thionscadal scoile le hathbhreithniú ón daonra de 482 tógáil scoile nua nó síneadh ar scála mór a cuireadh i gcrích ó 2010 (sampla 3%). Bhí luach níos mó ná €5 mhilliún ar na tionscadail go léir sa sampla. Bhí deich mbunscoil agus cúig iar-bhunscoil sa sampla; agus bhí 12 tógáil scoile nua agus trí shíneadh ar scála mór ann. I bhFíor 7.4 tugtar forléargas ar láithreán agus ar phróifíl na scoileanna a roghnaíodh lena n-athbhreithniú.

Fíor 7.4 Láithreán na dtionscadal scoile a ndearnadh athbhreithniú orthu

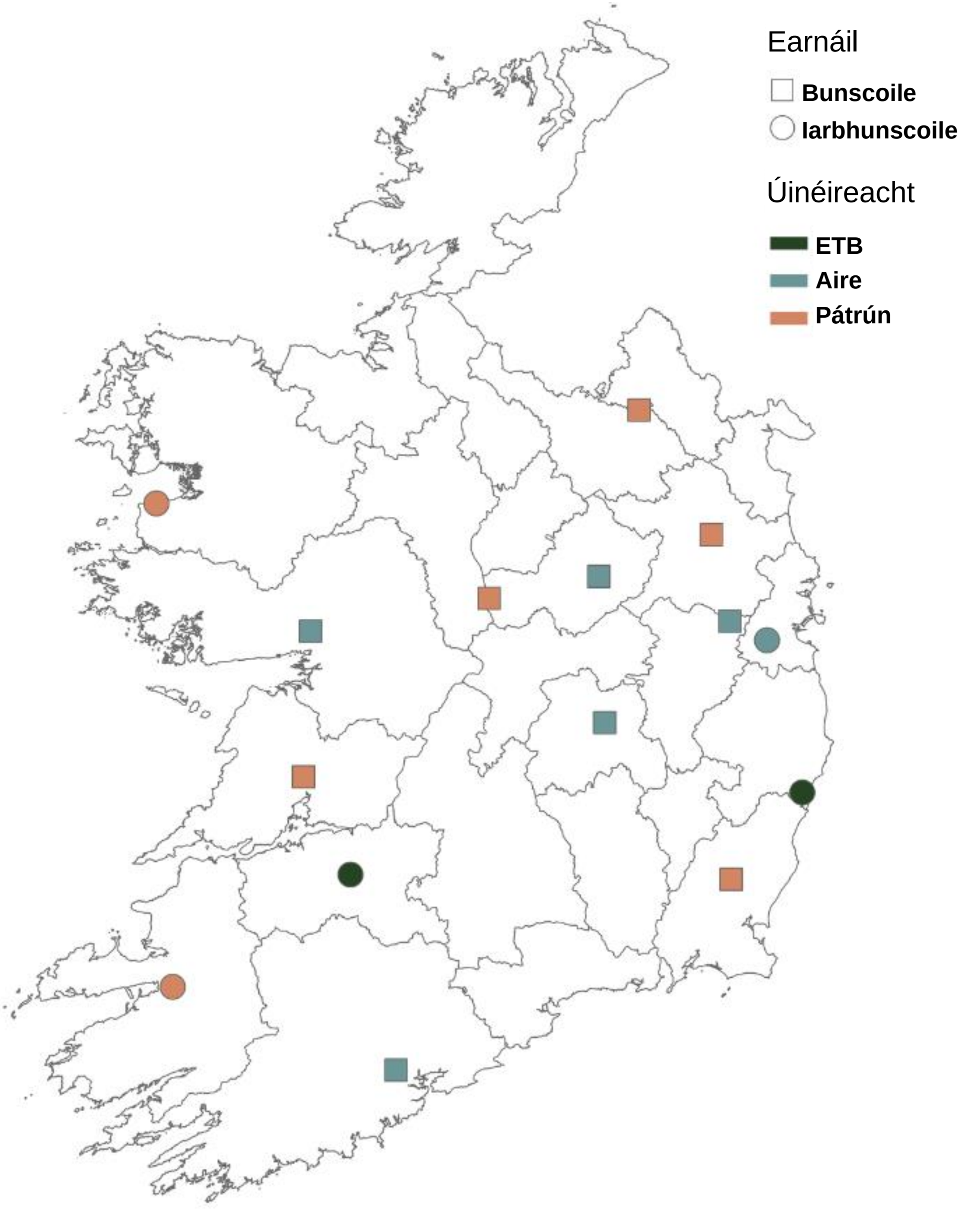

Foinse: An Roinn Oideachais

Comhaontuithe dlíthiúil

7.43 Rinne an fhoireann scrúdaithe athbhreithniú ar dhoiciméid ábhartha an tionscadail do na 15 thionscadal, arbh ionann iad agus infheistíocht chomhcheangailte de €171.28 milliún, agus chuir siad foireann na Roinne faoi agallamh.

- Ní raibh comhaontuithe dlíthiúla le comhlachtaí pátrúin i bhfeidhm do dheich scoil. Ba é €115.68 milliún luach iomlán na dtionscadal sa sampla nach raibh aon ionstraim dhlíthiúil fhoirmiúil i bhfeidhm ina leith.
- Bhí léasanna muirir ar fáil do cheithre cinn de na seacht scoil atá lonnaithe ar láithreáin faoi úinéireacht pátrúin; d'éag ceann de na léasanna seo i 2003. Tugadh 'fianaise léasa' faoi deara i gcás amháin agus ní raibh léasanna ar fáil don dá scoil eile faoi úinéireacht pátrúin.
- I gcás sé scoil ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire, sheol an Roinn treoracha léasa chuig an OPAS i ngach cás, ach níl siad sin curtha i bhfeidhm go fóill.
- I gcás an dá scoil atá lonnaithe ar láithreáin atá faoi úinéireacht BOO, tá an Roinn ag brath ar na caidrimh reachtúla agus rialachais idir an tAire agus BOOnna chun leasanna an Aire a dhaingniú.

Clárú talún

7.44 Rinne an fhoireann imscrúdaithe athbhreithniú ar thaifid chlár talún de na 15 scoil sa sampla d'fhonn a dheimhniú gur taifeadadh cearta úinéireachta i gceart.

7.45 Liostaíodh sé scoil sa sampla mar scoileanna atá faoi úinéireacht an Aire, agus astu sin, cláraíodh cúig scoil i gceart. Bhí údarás áitiúil ag an scoil eile mar úinéir cláraithe ó 2020. Mar mhíniú, dheimhnigh an Roinn go bhfuair an t-údarás áitiúil an talamh trí ordú ceannaigh éigeantaigh thar ceann na Roinne toisc nach bhfuil cumhachtaí reachtúla ordaithe ceannaigh éigeantaigh aici. Thuairiscigh an Roinn gur thaisc an OPAS iarratas i mí an Mhárta 2022 le Tailte Éireann chun an láithreán a chlárú faoi úinéireacht an Aire. Tá an t-aistriú chuig an Aire cláraithe anois.

7.46 Rinneadh cúig cinn de na seacht láithreán faoi úinéireacht pátrúin a ndearnadh athbhreithniú orthu a thaifeadadh i gceart le Tailte Éireann. Bhí dhá cheann de na láithreáin neamhchláraithe. Bhí sé éigeantach maoin neamhchláraithe a ceannaíodh i roinnt contaetha a chlárú in 1964, agus contaetha eile curtha leis ó shin. Cuireadh Corcaigh agus Baile Átha Cliath leis an leasú is déanaí, agus tá clárú éigeantach anois in Éirinn ar fad nuair a dhíoltar nó nuair a aistrítear talamh nó maoin.[1] Níl sé soiléir an bhfuair na pátrúin an dá láithreán sula raibh sé éigeantach iad a fháil.

7.47 Rinneadh an dá láithreán atá faoi úinéireacht BOO a thaifeadadh ar chlárlann na talún, mar a bhíothas ag súil leis.

Cuntasaíocht ar shócmhainní scoile

7.48 Tá suimeanna suntasacha infheistithe ag an Roinn i dtógáil agus i gcothabháil scoileanna ó bunaíodh an Stát. Tá oibleagáid ar an Roinn a chinntiú go gcoimeádtar córais leordhóthanacha rialaithe ar a sócmhainní go léir, lena n-áirítear iad siúd nach bhfuil san áireamh ina clár sócmhainní.[2] Tógtar scoileanna ar thalún atá faoi úinéireacht pátrúin nó iontaobhaithe (85%), an Aire (9%) agus BOOanna (6%).

1 *I.R. Uimh. 516/2010 – An tOrdú um an Acht um Chlárú Teidil, 1964 (Clárú Éigeantach Úinéireachta) (Corcaigh agus Baile Átha Cliath) 2010*. (Is é 1 Meitheamh 2011 an dáta tosaigh).

2 *Nósanna imeachta airgeadais poiblí* (roinn B.1.2).

7.49 Ní mheasann an Roinn gur sócmhainní de chuid na Roinne iad an 85% de scoileanna atá lonnaithe ar láithreáin faoi úinéireacht pátrúin agus mar sin is é an cur chuige cuntasaíochta reatha ná a n-infheistíocht iontu a eisiamh ón ráiteas staide airgeadais ina cuntas leithreasa bliantúil. Gearrtar an caiteachas a thabhaítear ar thógáil/leathnú na scoileanna ar an gcuntas leithreasa sa bhliain a thabhaítear, ach ní aithnítear é mar bhreisiú caipitil.

7.50 Meastar gur sócmhainní de chuid na Roinne iad scoileanna atá suite ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire agus áirítear an cur chuige cuntasaíochta arna ghlacadh ag an Roinn

- mar chaiteachas a tabhaíodh i dtógáil na scoile (costais láithreáin san áireamh) faoi 'sócmhainní atá á bhforbairt' i nóta 2.1 na sócmhainní caipitiúla
- nuair a chuirtear tionscadal scoile i gcrích agus nuair a aistrítear rialú *(de facto)* chuig an bpátrún ábhartha, caitheann an Roinn leis seo mar dhiúscairt sócmhainní agus baintear an caiteachas carnach ar an tionscadal tógála ó nóta 2.1
- nochtar figiúr iomlán na ndiúscairtí sa chuntas leithreasaithe bliantúil ina luaitear freisin, cé gur aistríodh rialú na sócmhainne chuig an bpátrún ábhartha, go gcoinníonn an Roinn úinéireacht ar an tsócmhainn.

7.51 Chuir an Roinn in iúl don fhoireann scrúdúcháin gur chuir beartais chuntasaíochta na Roinne Caiteachais Phoiblí, Seachadta an Phlean Forbartha Náisiúnta agus Athchóirithe (an Roinn Caiteachais Phoiblí) maidir le cuntais leithreasa in iúl don réasúnaíocht a bhí leis an gcóir chuntasaíochta a thugtar do scoileanna ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire.[1] Luaigh an Roinn an sliocht seo a leanas.

> *I gcás ina bhfuil tailte nó foirgnimh dílsithe d'Aire ach go bhfuil siad, i ndáiríre, á rialú/á mbainistiú ag comhlacht seachtrach, ní áirítear iad mar shócmhainní de chuid na Roinne, ach déantar úinéireacht na sócmhainne a bhreacadh síos i gcuntas na Roinne. Seachas sin, bíonn siad le feiceáil sa chuntas don Roinn ábhartha.*

7.52 Mar a tuairiscíodh roimhe seo, is gnách nach mbíonn maoin na scoile le feiceáil ar aon ráiteas faoi staid airgeadais mar thoradh ar an gcleachtas seo. Mar fhreagra ar mholadh roimhe seo (in 2020), d'aontaigh an Roinn oiriúnacht na staide seo a fhiosrú leis an Roinn Caiteachais Phoiblí agus Athchóirithe.

7.53 Dúirt an Roinn gur chuir sí tús le teagmháil leis an Roinn Caiteachais Phoiblí agus Athchóirithe ag lorg soiléireachta ar an tsaincheist seo i mí Iúil 2022. Ní bhfuarthas tuairim chríochnaitheach ar an ábhar go fóill.

7.54 Amhail i mí Iúil 2024, níl ach ceithre chomhaontú léasa i bhfeidhm le pátrúin do scoileanna atá lonnaithe ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire (as 376 scoil san iomlán). Níor cuireadh aon fhianaise bhreise ar fáil don fhoireann imscrúdaithe chun tacú leis an seasamh gur aistríodh rialú scoileanna a tógadh ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire chuig an bpátrún ábhartha.

1 Ciorclán 22/2023: Ceanglais maidir le Cuntais Leithreasa 2023, Roinn A, An Roinn Caiteachais Phoiblí.

Conclúidí agus moltaí

7.55 Tá cistí suntasacha infheistithe ag an Stát in eastát na scoileanna le blianta fada anuas, lena n-áirítear 85% de na scoileanna atá lonnaithe ar thailte nach leis an Stát iad. Níl infheistíocht chaipitiúil an Stáit i soláthar roinnt scoileanna/méaduithe nua daingnithe go foirmiúil toisc nach bhfuil comhaontuithe dlíthiúla éifeachtacha agus cuí ann le comhlachtaí pátrúin. Tuairiscíodh an neamhchosaint sin roimhe seo, i mí Mheán Fómhair 2020.

7.56 Léiríonn forbairt comhaontuithe dlíthiúla nua ó foilsíodh an tuarascáil roimhe seo go ndearnadh iarracht éigin feabhas a chur ar chosaint leas an Stáit, ach go raibh an dul chun cinn mall.

7.57 Luaigh an Roinn go bhfuil dul chun cinn déanta in ainneoin thionchar Covid-19 a raibh tosaíocht sháraitheach na Roinne lena linn ag tacú le hoibriú an chórais scoile trí 2020, 2021 agus 2022. Ina theannta sin, agus bainistiú á dhéanamh ar thionchar an chogaidh san Úcráin, d'fhreastail an Roinn ar níos mó ná 18,000 dalta breise laistigh den chóras scoile le linn 2022 agus 2023.

Comhaontuithe dlíthiúla

7.58 Tá thart at 85% de scoileanna suite ar láithreáin faoi úinéireacht patrúin agus cuireadh córas leasa muirir i bhfeidhm chun leasanna an Aire a chosaint.

7.59 Chinn an fhoireann imscrúdaithe nach raibh léasanna muirir i bhfeidhm i gcónaí mar a bhíothas ag súil leis, nó go raibh léasanna a cuireadh i bhfeidhm imithe in éag. Má tá an léas imithe in éag, tá leas an Aire imithe in éag freisin. Ó thaobh an dlí de, ní gá don phátrún iarratas a dhéanamh chun leas an Aire a bhaint den láithreán.

7.60 In 2004, mhol Oifig an Phríomh-Aturnae Stáit gníomhais cúnaint agus muirir a chur chun feidhme mar shásra níos oiriúnaí chun leas an Aire i dtionscadail tógála ar láithreáin atá faoi úinéireacht pátrúin a áirithiú. Níor cuireadh an mheicníocht i bhfeidhm. Tá rannpháirtíocht ar théarmaí an ghníomhais cúnaint agus muirir teoranta do na grúpaí ionadaíochta pátrúin is mó ar láithreáin nach bhfuil faoi úinéireacht an Aire. Níor bunaíodh tuairimí comhlachtaí pátrúin eile ar théarmaí an ghníomhais.

7.61 Tá roinnt dul chun cinn déanta ag an Roinn maidir le scoileanna ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire. Tá comhaontú léasa *pro-forma* forbartha ag an Roinn, ach bhí cur i bhfeidhm an chomhaontaithe sin an-mhall. Faoi láthair, tá léasanna sínithe i bhfeidhm i leith ceithre cinn – díreach os cionn 1% – de na 376 scoil atá lonnaithe ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire.

Cláir léasa

7.62 Fuarthas amach san imscrúdú sin go bhfuil clár nuabhunaithe léasa na Roinne don 85% de scoileanna atá lonnaithe ar láithreáin atá faoi úinéireacht pátrúin neamhiomlán agus go raibh iontrálacha iomadúla aige in go leor cásanna. Ní raibh an fhoireann imscrúdaithe in ann teacht ar chonclúid maidir le líon na scoileanna ina bhfuil léasanna muirir i bhfeidhm nó dá mbeadh an léas bunaidh imithe in éag.

7.63 Ós rud é nach bhfuil clár léasa leordhóthanach ann ar láithreáin atá faoi úinéireacht pátrúin, cuirtear teorainn le cumas na Roinne bainistiú agus faireachán éifeachtach a dhéanamh ar stádas léasanna muirir agus tá rioscaí suntasacha ann ina dhiaidh sin do leasanna an Aire.

Moladh 7.1

I gcás scoileanna atá lonnaithe ar láithreáin faoi úinéireacht pátrúin, moltar go gcuirfeadh an Roinn dlús le forbairt na gcomhaontuithe dlí atá beartaithe mar bhealach chun infheistíocht an Aire in eastát na scoile a chosaint agus go gcuirfí na comhaontuithe sin i bhfeidhm mar ábhar práinne.

Freagra ón Oifigeach Cuntasaíochta

Comhaontaithe.

Tá dul chun cinn déanta ag an Roinn ar phleanáil chun máistir-chomhaontú aonair a chur i bhfeidhm (a bheidh i bhfoirm gníomhais cúnaint) ag leibhéal an phátrúin aonair chun infheistíocht an Aire a chosaint i ngach maoin scoile ar láithreáin atá faoi úinéireacht an phátrúin/iontaobhaithe lena n-áirítear iad siúd atá clúdaithe ag na léasanna muirir stairiúla. Comhlánófar an máistir-chomhaontú seo le gníomhais cúnaint agus muirir do gach tionscadal a chosnaíonn níos mó ná €10 milliún. Cuireadh paraiméadair na socruithe nua seo ar fáil don ionadaí pátrúin is mó ag leibhéal na bunscoile a chuir in iúl go n-aontaíonn siad leis an gcur chuige. Tá sé beartaithe, a luaithe a chomhaontófar na socruithe go foirmiúil, go mbeidh feidhm acu freisin maidir le comhlachtaí ionadaíocha pátrúin eile.

Amlíne don chur chun feidhme

Tá obair shuntasach déanta ar na socruithe a thabhairt chun críche chun go mbeifear in ann tús a chur lena gcur chun feidhme i R4 2024. Beidh ról lárnach ag OPAS maidir le cur chun feidhme na socruithe sin. Tá sé beartaithe gur cheart an cur chun feidhme a thabhairt chun críche den chuid is mó faoi dheireadh 2025.

Moladh 7.2

Moltar don Roinn córas leordhóthanach a fhorbairt chun bainistiú agus faireachán a dhéanamh ar chomhaontuithe dlíthiúla reatha agus amach anseo le comhlachtaí pátrúin ar láithreáin atá faoi úinéireacht pátrúin ionas go ndéanfar leasanna an Aire a chosaint i ngach cás.

Freagra ón Oifigeach Cuntasaíochta

Comhaontaithe.

Beidh máistir-chomhaontú aonair á chur i bhfeidhm ag an Roinn (a bheidh i bhfoirm gníomhais cúnaint) ag leibhéal an phátrúin aonair chun infheistíocht an Aire a chosaint i ngach maoin scoile atá faoi úinéireacht an phátrúin/iontaobhaithe lena n-áirítear iad siúd atá clúdaithe ag na léasanna muirir stairiúla. Comhlánófar an máistir-chomhaontú seo le gníomhais cúnaint agus muirir do gach tionscadal a chosnaíonn níos mó ná €10 milliún. Léireofar na socruithe sin i gclár a choinnítear in Aonad Pleanála agus Tógála na Roinne.

Amlíne don chur chun feidhme

Cuirfear an clár sin i bhfeidhm i R4 2024. Tabharfar an clár cothrom le dáta chun léiriú a thabhairt ar chur chun feidhme an mháistir-chomhaontaithe nua agus ar ghníomhais chúnaint agus mhuirir ar cheart iad a bheith curtha i gcrích den chuid is mó faoi dheireadh 2025.

Cuntasaíocht ar shócmhainní scoile

7.64 Dealraíonn sé, cé go bhfuil riachtanais rialachais i bhfeidhm do bhoird bhainistíochta scoileanna atá suite ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire, gur dócha go bhfanfaidh rialú deiridh na sócmhainní scoile seo leis an Aire. Más amhlaidh an cás, faoi cheanglais le haghaidh cuntais leithreasa, ní mór na sócmhainní sin a áireamh i ráiteas staide airgeadais na Roinne.

Moladh 7.3

Moltar go ndéanfaidh an Roinn idirchaidreamh leis an Roinn Caiteachais Phoiblí agus Athchóirithe chun beartas a fhorbairt maidir le scoileanna a luacháil ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire agus maidir le láimhseáil chuntasaíochta agus cuimsiú na sócmhainní sin ina dhiaidh sin sa ráiteas maidir le staid airgeadais laistigh de chuntas leithreasaithe bliantúil na Roinne.

Freagra ón Oifigeach Cuntasaíochta

Comhaontaithe.

Rachaidh an Roinn Oideachais i mbun tuilleadh teagmhála leis an Roinn Caiteachais Phoiblí i mí Mheán Fómhair 2024 chun beartas a chomhaontú agus a fhorbairt maidir le scoileanna a luacháil ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire agus maidir leis an gcaoi a ndéileálfar leis na sócmhainní sin ina dhiaidh sin sa ráiteas ar an staid airgeadais.

Amlíne don chur chun feidhme

Rachaidh an Roinn Oideachais i mbun tuilleadh teagmhála leis an Roinn Caiteachais Phoiblí i mí Mheán Fómhair 2024 chun beartas a chomhaontú agus a fhorbairt maidir le scoileanna a luacháil ar láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire agus maidir leis an gcaoi a ndéileálfar leis na sócmhainní sin ina dhiaidh sin sa ráiteas ar an staid airgeadais. Ní bheidh an Roinn in ann cuntas a thabhairt ar na scoileanna atá faoi úinéireacht an Aire faoi Chaighdeán Cuntasaíochta 17 an Rialtais Láir do chuntas leithreasa 2024. Mar sin féin, is é toradh an phlé leis an Roinn Caiteachais Phoiblí a chinnfidh an chaoi a ndéileálfar le láithreáin atá faoi úinéireacht an Aire sna cuntais leithreasa amach anseo.